

RAKKAUTTA JA VANHEMMUUTTA

kahden kulttuurin perheessä

Duo kahden kulttuurin perheille (Familia ry)

duoduo.fi
en.duoduo.fi

© Duo kahden kulttuurin perheille (Familia ry)

Teksti: Hanna Kinnunen (pääkirjoittaja)

& Tanja del Angel (kanssakirjoittaja)

Ulkoasu: Susanna Zographos

Helsinki 2010

ISBN 978-952-92-8243-2

ISBN 978-952-92-8244-9 (PDF)

SISÄLLYSLUETTELO

Lukijalle	4
Rakastumisesta rakkauteen	6
Kulttuurien keskellä	10
Kolmas kulttuuri yhdistää vanhaa ja luo uutta	13
Kun kahdesta tulee kolme	16
Kaksikulttuurinen lapsi on enemmän kuin osiensa summa	21
Kaksikielisyys on rikkaus	26
Käytännön vinkkejä lapsen kaksikielisyyden tukemiseen	32
Lopuksi	34

4

Lukijalle

Familia ry on vetänyt kaksikulttuurisille pareille ja perheille suunnattua Duo-toimintaa vuodesta 2008. ”Rakkautta ja vanhemmuutta kahden kulttuurin perheessä” -vihkonen syntyi projektin ensimmäisten vuosien kerryttämän tiedon ja kokemuksen pohjalta, ja se on tarkoitettu kaikille sellaisille kaksikulttuurisille perheille, joissa suunnitellaan lasta, odotetaan vauvaa tai joissa on pieniä lapsia.

Vihkoseen on kerätty perustietoa parisuhteesta, vanhemmuudesta sekä lapsen identiteetistä ja kaksikielisyydestä. Siinä:

- kerrotaan parisuhteen eri vaiheista rakastumisesta rakkauteen,
- kerrotaan elämästä kulttuurien keskellä,
- kuvataan, kuinka kolmas kulttuuri luodaan,
- kerrotaan lapsen syntymän ja vanhemmuuden vaikutuksesta vanhempien elämään ja parisuhteeseen,
- annetaan vinkkejä kaksikulttuurisen lapsen identiteetin ja kaksikielisyyden tukemiseksi.

Vihkosessa on myös otteita kaksikulttuuristen perheiden vanhempien ja aikuisten lasten omista kertomuksista.

Jokaisen osion lopusta löytyviä kysymyksiä voi pohtia yhdessä puolison kanssa tai itsekseen, ja yhteistä keskustelua on hyvä syventää silloin, kun siihen on aikaa.

Lisätietoa kaksikulttuurisia pareja ja perheitä koskettavista teemoista löydät Duon nettisivuilta osoitteesta www.duoduo.fi

Mielenkiintoisia lukuhetkiä ja antoisia keskusteluja!

Helsingissä 1.11.2010

Hanna Kinnunen

Asiantuntija, parisuhdeneuvoja

Duo kahden kulttuurin perheille (Familia ry)

duoduo.fi

6

Rakastumisesta rakkauteen

Romanttiset komediat päättyvät lähes poikkeuksetta siihen, kun rakastunut pariskunta saa toisensa. Elokuvan katsojalle vihjataan, että aivan niin kuin sadun prinssi ja prinsessa, myös elokuvan tähtipari elää onnellisena elämänsä loppuun asti.

Tosielämän parisuhteet eivät välttämättä ole yhtä suoraviivaisia. Parisuhteessa voidaan nähdä erilaisia vaiheita, joista ensimmäinen on rakastuminen. Kaikki alkaa siitä, kun kaksi ihmistä näkee toisissaan jotain kiinnostavaa ja ilokseen huomaa, että tunne on molemminpuolinen. Rakastetussa nähdään paljon samaa kuin itsessä, ja koettu samankaltaisuus lähentää rakastunutta paria. Vastarakastuneet näkevät toisensa vahvasti positiivisessa valossa, eikä toisessa nähdä mitään vikoja, vaan hän on suoranainen unelmien täyttyminen.

Alkuhuuman hälvettyä rakastavaisten keskinäiset erot alkavat nousta esiin. Rakastumisvaihe päättyy, kun toisessa huomaa samankaltaisuuksien lisäksi eroja. Rakastumisvaihetta seuraavassa sopeutumisvaiheessa käy ilmi, että toinen ei suhtaudu elämään samalla tavalla kuin itse, ja että jotkin eroista aiheuttavat kitkaa.

Kahden kulttuurin pariskunnan yhteiselämäänsä vaikuttavat paitsi persoonallisuus myös kulttuuritausta. Persoonal-

lisuuksien ja kulttuuritaustojen eroihin herätään sopeutumisvaiheessa, ja joskus juuri se, mikä teki toisesta aluksi niin erityisen, niin ihmeellisen, alkaa ärsyttää. Mieleen hiipii ajatus toisen muuttamisesta: ”Etkö voisi olla vähemmän oma itsesi ja enemmän minun kaltaiseni?” Sopeutumisvaiheessa pariskunta etsii tapoja yhdistää se, mikä heissä on samanlaista, ja sovittaa yhteen se, mikä heissä on erilaista. Pariskunta voi tällöin käydä läpi myös suhteensa sisäisen maaottelun, jossa kulttuurien eri tavat ja arvot punnitaan.

Sopeutumisvaiheessa pariskunta totuttelee yhteiseen elämään. Puolisot voivat kokea pettymyksen tunteita ja kysyä itseltään: ”Olenko sittenkin väärän ihmisen kanssa? Olemmeko sittenkin liian erilaisia?” Sopeutumisvaiheen hankaluuksista pääsee helpoiten eteenpäin, jos puolisot osaavat käsitellä erilaisuutta siten, että molemmat kokevat tulevaisuutta ymmärretyiksi. Tämä vaatii joustavuutta ja kykyä löytää sellaisia kompromisseja, joiden myötä kummankaan ei tarvitse luopua perustarpeistaan, eli siitä, mikä on luovuttamaton elämässä ja parisuhteessa.

Jos pariskunta selviytyy sopeutumisvaiheeseen kuuluvista karikoista, se siirtyy seuraavaan vaiheeseen eli rakkauteen. Rakkaus näkyy suhteeseen sitoutumisena ja siinä, että molemmat tuntevat tulevaisuutensa kuulluiksi ja hyväksytyiksi omana itsenään. Pariskunta on hyväksynyt, että niin parisuhde kuin sen molemmat osapuoletkin tulevat muuttamaan ajan myötä, ja ettei kaikista asioista olla aina samaa mieltä. Puolisot myös ymmärtävät, ettei suhdetta voi pi-

8

tää itsestään selvyytensä ja että parisuhteen onnellisuuden eteen täytyy tehdä työtä. Onneksi myös alkuhuumaan voi palata ja puolisoon rakastua yhä uudelleen.

Hyvässä parisuhteessa molempien tunteille ja tarpeille on riittävästi tilaa. Tarpeiden täyttyminen on suorassa yhteydessä siihen, kuinka tyytyväisiä – tai tyytymättömiä – puoliset suhteessaan ovat. Siksi omat toiveensa ja tarpeensa pitää jakaa puolison kanssa; toinen ei voi ryhtyä ajatustenlukijaksi. Avoin keskustelu on avain toisen ymmärtämiseen, ja molemmilla on vastuu keskustelun toimivuudesta. Puhumisen ja kuuntelemisen taidot ovat parisuhteessa kullan arvoisia.

Toimiva kommunikaatio on onnellisen parisuhteen kivijalka, mutta kommunikaatio ei ole aina yksinkertaista – varsinkaan jos molemmat puoliset puhuvat kieltä, joka ei ole kummankaan äidinkieli. Pariskunnan kannattaa pitää huolta siitä, että heillä on ainakin yksi vahva yhteinen kieli, ja opetella edes hieman toistensa äidinkieliä. Vuorovaikutustaidot koostuvat sanallisen viestinnän lisäksi sanattomasta viestinnästä, ja vuorovaikutustaitoja voi ja kannattaa opetella. Vuorovaikutuksen kultaiset säännöt ovat:

- Aseta sanasi niin, että toisen on mahdollista ymmärtää sinua eikä väärinkäsityksiä synny. Puhu toista kunnioittaen.
- Kuunnellessasi yritä asettua toisen asemaan ja ymmärtää hänen kokemustaan, vaikka sinulla itselläsi olisi asiasta vastakkainen käsitys.

Kun tapasimme, olin hämmästynyt siitä, kuinka samanlaisia olimme. Nauroimme samoille asioille, pidimme tärkeinä samoja asioita ja näimme tulevaisuutemme – ja sen mitä siltä halusimme – hyvin samanlaisina. Huomasin hänessä myös eroja, mutta ne eivät tuntuneet tärkeiltä, olihan meillä niin ihanaa yhdessä. Jossain vaiheessa asiat kuitenkin muuttuivat, ja minun oli vaikea päätellä, mistä mikäkin johtui. Ehkä se oli vain pitkä ja pimeä Suomen talvi, tai sitten kaipasin vanhoja ystäviäni kotimaassani. Hänen oli puolestaan vaikea ymmärtää minua, ja myöhemmin hän on kertonut kokeneensa syyllisyyttä siitä, että olimme Suomessa hänen takiaan. Nyt olemme kuitenkin siinä vaiheessa, että olemme hyväksyneet toistemme erilaisuuden. Toinen ei voi olla, eikä hänen pidäkään olla, aina samaa mieltä. Ehkä meistä olisi hyötyä kansainvälisen politiikan saralla, sillä niin hyviä neuvottelijoita meistä on tullut! (Kaksikulttuurisen perheen mies)

KYSYMYKSIÄ KESKUSTELUN POHJAKSI

- Mihin ihastuin ja rakastuin puolisosiani? Mikä teki juuri hänestä erityisen?
- Millainen on hyvä parisuhde?
- Mitä odotan parisuhteelta?
- Mitä odotan puolisoiltani?
- Mitä tarvitsen parisuhteelta?
- Millainen parisuhde tekee minut onnelliseksi?
- Millaiset asiat yhdistävät meitä?
- Mikä huolestuttaa puolisoani tällä hetkellä?
- Millaiset asiat saavat puolisoni iloiseksi?

Kulttuurien keskellä

Kulttuuri sisältää kaiken sen tiedon, joka siirtyy sukupolvelta toiselle esimerkiksi kielen, tapojen ja tottumusten muodossa. Ihmiset pitävät tärkeinä omalle kulttuuritaustalleen ominaisia arvoja ja määrittelevät sitä kautta, mikä on ”normaalia” ja ”epänormaalia”, toivottua ja ei-toivottua. Myös tapamme ilmaista itseämme ja tunteitamme – iloa ja surua, tyytyväisyyttä ja närkästystä – saa vaikutteita kulttuuritaustastamme. Jokainen meistä on siis aina jossain määrin oman kulttuurinsa tuote. Kulttuuri vaikuttaa myös tapamme hahmottaa maailmaa ja tulkita kokemaamme. Ihmiset voivat tulkita saman tilanteen monin eri tavoin, ja vaikka tulkinnat ovat erilaisia, ovat ne kaikki silti omalla tavallaan oikeita.

Kulttuurien erilaisuus luo omat haasteensa kaksikulttuuriseen parisuhteeseen, mutta erot persoonallisuuksissa ja maailmankatsomuksissa eivät aina aiheuta ongelmia. Parisuhde täysin samanlaisen ihmisen kanssa olisi monen mielestä jopa tylsä ja ennalta-arvattava.

Vastakohtat voivat täydentää toisiaan ja olla hyväksi parisuhteen tasapainolle ja harmonialle. Hiljainen puoliso voi esimerkiksi kokea helpottavaksi sen, että puhelias puoliso ottaa vastuun sosiaalisten suhteiden hoitamisesta ja puoliso, joka on tottunut avaamaan suunsa ennen kuin on ehtinyt ajatella, voi oppia paljon harkitsevaiselta puolisoltaan. Yksilöllisestä kulttuurista tuleva voi puolestaan arvostaa

puolionsa laajempaa käsitystä perheestä, ja yhteisöllisestä kulttuurista tuleva mahdollisuutta itsenäisempään päätöksentekoon.

Kulttuureihin liitetään olettamuksia ja ennakko-odotuksia, ja ne voivat johtaa harhaan. Ennakko-odotuksia kulttuurien suhteen on paitsi ulkopuolisilla myös puolisoilla itsellään. Olettamukset kulttuureista voivat olla myönteisiä tai kielteisiä, ja stereotyypit ovat yleisiä.

Koska tulimme eri maista, monet ystävästämmekin luulivat meidän olevan hyvin erilaisia. Jouduimme aluksi esimerkiksi molemmat vastaamaan uskonnollisuuttamme koskeviin kysymyksiin, vaikkei meistä kumpikaan ole minkään uskonnollisen yhteisön jäsen. Ystävät kysyivät usein myös kulttuurieroistamme, vaikka enemmän niitä arjessa näkyviä eroja aiheuttaa se, että minä olen siisti ja puolisoni suurpiirteinen siivoamisen suhteen! Minua toisaalta yllätti se, että pidän useammin yhteyttä sekä omaan että puolisoni perheeseen. Olin kuvitellut, että puolisoni olisi perhekeskeisempi, sillä se piirre liitetään vahvasti hänen kulttuuriinsa. Temperamenttimme ovat sen sijaan liiankin samanlaiset, sillä me molemmat olemme räiskyviä persoonia. Onneksi me myös lepomme pian! (Kaksikulttuurisen perheen nainen)

Pariskunnan kannattaa tarkastella ennakko-odotuksiaan sekä persoonallisuuksistaan ja kulttuuritaustoistaan johdettavia eroja ja keskustella niistä avoimesti. Avoin keskustelu vähentää väärinkäsityksen ja virheellisten oletusten riskiä ja auttaa ymmärtämään toista.

KYSYMYKSIÄ KESKUSTELUN POHJAKSI

Mitä kulttuuri minulle merkitsee?

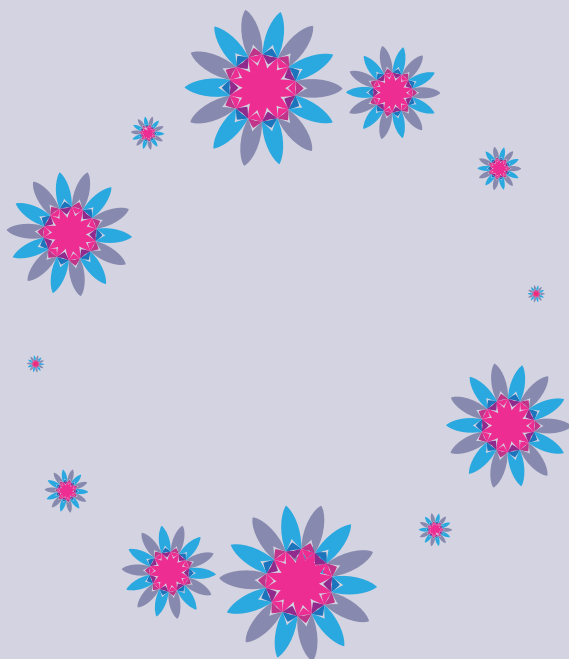
Millainen on minun kulttuuritaustani?

Millaisia asioita arvostan omassa kulttuurissani?

Millaisia asioita arvostan puolisoni kulttuurissa?

Miten kulttuuritaustani vaikuttaa persoonallisuuteeni?

Millaiset tapahtumat ovat vaikuttaneet siihen millainen minusta on tullut?

Kolmas kulttuuri yhdistää vanhaa ja luo uutta

Kulttuurien kanssakäymisen myötä pariskunnalle syntyy niin kutsuttu kolmas kulttuuri. Pariskunta poimii elementtejä molemmista kulttuureista ja rakentaa niistä oman toimintatavan eli kolmannen kulttuurin. Sen rakennusaineita ovat esimerkiksi arvot, ruoka- ja tapakulttuuri, suhtautuminen sukupuolirooleihin sekä sukulaisiin ja ystäviin, kodin sisustus, lomat ja juhlapäivät. Parhaimmillaan kolmas kulttuuri yhdistää kulttuurien hyvät puolet ja sen, mikä on pariskunnalle tärkeää molempia puolisoita tyydyttävällä tavalla.

Vanhan yhdistämisen lisäksi kolmas kulttuuri synnyttää uusia tapoja ja antaa perheille vapauden toimia juuri heille sopivimmalla tavalla. Perheessä voidaan esimerkiksi juhlia molempien puolisoitten kotimaiden juhlapäiviä, yhdistää erilaisia juhlaperinteitä samassa juhlassa tai luoda kokonaan uusi tapa juhlistaa merkkipäiviä.

Toimiva kolmas kulttuuri on helpointa luoda ja ylläpitää, kun ymmärtää ja arvostaa niin omaa kuin puolisonkin kulttuuria. Sanonta, että toista ei voi rakastaa ennen kuin rakastaa itseään, pätee myös kulttuureihin. Kahden kulttuurin parisuhteessa kulttuurien arvostus lähtee niiden tunteuksesta. Siksi onkin tärkeää, että molemmat puoliset pohivat omaa taustaansa ja kokemuksiaan sekä niiden vaiku-

tusta siihen, millaisia he ovat ja mitä he pitävät tärkeänä. Toimivan kolmannen kulttuurin luojilla on vahva ja myönteinen identiteetti, jota erilaisuus ei uhkaa. He ovat herkkiä toistensa tarpeille, eikä kumpikaan joudu luopumaan elämänsä kulmakivistä.

Kolmannen kulttuurin luominen ja ylläpitäminen vaatii puolisoilta aktiivisuutta. Vaikeistakin asioista pitää pystyä puhumaan avoimesti ja toista kunnioittavasti. Kolmannen kulttuurin täytyy pystyä uudistumaan perheen elämänvaiheiden mukana, joten puolisoilta vaaditaan myös joustavuutta ja kompromissien tekemisen taitoa.

Kolmannen kulttuurin luominen on puolisoitten yhteinen asia. ”Istumme samassa veneessä, soudamme samaan suuntaan ja luomme yhdessä jotain uutta”, kertoo kahden kulttuurin parisuhteessa elävä mies.

Suhtautuminen aikaan vaihtelee kulttuurista toiseen. Suomessa me olemme tottuneet olemaan tehokkaita ja ajattelemaan, että aika on rahaa. Mieheni tulee kulttuurista, jossa aikaan suhtaudutaan eri tavalla, eikä myöhästelemistä aina automaattisesti nähdä toisen ajan haaskaamisena tai epäkunnioittavana käytöksenä. Minussa on aina elänyt tietynlainen kapina suomalaista tehokkuutta ja aikakäsitystä vastaan, joten puolisoni tapa suhtautua asioihin rennommin ja arvostaa aikaa itsessään on ollut minusta kadehdittava piirre. Puolisoni ei esimerkiksi stressaa bussi-aikatauluista, päiväkodin aamupala-ajoista, lastenkutsuilta myöhästy-misestä tai tapaamisten peruuntumisista. Elämä ilman jatkuvaa aika-tauluttamista ja suunnittelemista on paljon stressittömämpää. Tosin vä-lillä rentous tuppaa menemään vähän yli

ja tehokkuus minussa nostaa päätään. Meidän onkin ollut pakko luoda omia käytäntöjä ja tehdä kompromisseja sen suhteen, miten me aikaan ja sen käyttöön missäkin tilanteessa suhtaudumme. (Kaksikulttuurisen perheen nainen)

KYSYMYKSIÄ KESKUSTELUN POHJAKSI

Mitä lapsuudenperheeni tapoja haluan säilyttää ja vaalia omassa perheessäni?

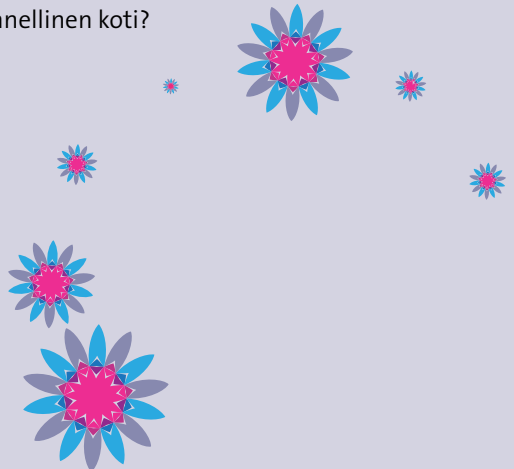
Mistä lapsuudenperheeni tavoista olen luopunut mielelläni tai haluaisin luopua?

Miten yhdistelemme eri tapoja ja tottumuksia omassa arjessamme?

Millaisia uusia tapoja olemme luoneet tai haluaisin meidän luovan?

Millaisia tapoja teillä on esimerkiksi lomiin, juhlapäiviin tai ruoka- hetkiin liittyen?

Millainen on mielestäsi hyvä ja onnellinen koti?

Kun kahdesta tulee kolme

Lapsen syntyminen mullistaa vanhempien elämän ja muuttaa arjen. Pariskunta ei ole enää vain toisiaan varten ja pieni vauva vie aluksi kaiken huomion. Parisuhteen romanttisen puolen ja vanhemmuuden yhdistäminen sekä molempien vaaliminen koko perhettä tyydyttävällä tavalla on yksi vaativimmista haasteista, jonka pariskunta suhteensa aikana kohtaa. Parasta, mitä vanhemmat voivat lapselleen antaa, on rakastaa toisiaan, sillä vanhempien keskinäinen rakkaus tukee ja edistää vauvan kehitystä.

Vanhemmuus on ainutlaatuinen kokemus, joka tarjoaa lukemattomia mahdollisuuksia ilon ja onnen tunteisiin. Vauva tuo mukanaan myös väsymystä ja ristiriitaisia tunteita. Univelka ja yhteisen kahdenkeskisen ajan puute ovat tuttuja jokaiselle pienen lapsen vanhemmalle. Niin oma kuin parisuhteenkin kestävyys joutuvat koetukselle kaikissa vauvaperheissä.

Emmehän me sitä uskoneet, mutta kyllä vauvan syntyminen muutti meidänkin suhteemme. Kun me ennen vietimme paljon yhteistä kahdenkeskistä aikaa, niin nyt kaikki tuntuu pyörivän vauvamme ympärillä. Pieni tyttäreemme on parasta mitä meille on tapahtunut. Nautimme suunnattomasti, kun saamme leikkiä hänen kanssaan ja seurata hänen kehittymistään. Jokainen päivä tuo mukanaan jotain uutta. Kuitenkin,

kun illalla romahdamme sohvalle ja nukahdamme television ääreen, kaipaamme meille aikuisille omistettua aikaa. Vauva-arki on ihanaa, mutta parisuhteemme on tällä hetkellä tylsä ja robottimainen. Onneksi hyväksymme molemmat, että tämä nyt vaan kuuluu tähän vaiheeseen ja ettei tämä ikuisesti kestä. Yritämme myös järjestää aikaa toisillemme, vaikkei se helppoa olekaan, sillä vanhempani eivät asu Suomessa ja mieheni vanhemmat asuvat toisella paikkakunnalla. (Kaksikulttuurisen perheen äiti)

Vanhemmuus koostuu tunteista, vastuusta, päätöksistä, tiedosta sekä uuden oppimisesta. Tie vanhemmuuteen on yksilöllinen ja äidit ja isät kokevat vanhemmuuden eri tavalla ja usein myös eri tahdissa. Lapsen syntymä saa vanhemmat pohtimaan omaa taustaansa. ”Mistä olen kotoisin? Millaisia minun perheeni ja vanhempani olivat? Millaisia perinteitä ja arvoja minun perheelläni oli, ja mitä niistä haluan siirtää lapselleni?”

Mielikuva hyvästä vanhemmuudesta syntyy omien kokemusten pohjalta. Lasta odottaessaan tulevat vanhemmat muistelevat omaa suhdettaan vanhempiinsa ja rakentavat sen kautta omaa vanhemmuuttaan. Lapsuudenperhe vaikuttaa käsitykseen vanhemmuudesta merkittävästi, sillä se on ainoa malli, jonka jokainen tuntee läpikotaisin. Puolisoiden vanhemmuuden mallit aktivoituvat lapsen syntymän jälkeen, ja usein vanhemmat heräävät taustoistaan kumpuaviin mielipide-eroihin vasta siinä vaiheessa. Tyypillisiä vedenjakajia ovat esimerkiksi tapakasvatus ja kuri sekä maailmankatsomuksen tai uskonnon merkitys lapsen kasvattamisessa.

18

Kulttuurien ja vanhemmuuden mallien yhteensovittaminen vaatii vanhemmilta kykyä avoimeen keskusteluun ja asioista sopimiseen. Yhtä oikeaa tapaa toimia ei ole, vaan jokainen perhe voi määrittää itse sopivan tavan olla vanhempi ja kasvattaja. Oma tapa toimia löytyy helpoiten silloin, kun vanhemmat keskustelevat yhdessä siitä, mikä heille heidän mielestään on tärkeintä vanhemmuudessa ja lastenkasvatuksessa. Myös kykyä uusien ratkaisujen löytämiseen ja kompromissien tekoon vaaditaan, sillä puoliset eivät aina ole samaa mieltä vanhemmuudesta ja lastenkasvatuksesta.

Olimme mieheni kanssa asuneet yhdessä kolme vuotta ja luulimme tuntevamme toisemme hyvin. Kliseisesti kuitenkin vauva mullisti kaiken. Minä vertasin miestäni omaan superisääni ja hänen isänmallinsa taas pohjautui hänen isäänsä. Monen kriisin jälkeen aloimme pikku hiljaa ymmärtää, että meidän perheessä on nyt omat roolit ja ettei meidän tarvitse noudattaa omien perheidemme tyyliä. Muodostimme siis kolmannen kulttuurin. Kehoittaisin siis vanhempia tarkastelemaan omaa taustaansa ja tutustumaan omiin odotuksiinsa. Puhumaan ääneen, että tällainen on minun mielestäni hyvä äiti ja hyvä isä. Puhumaan millaista vanhemmuus voisi juuri heidän perheessään olla. (Kaksikulttuurisen perheen äiti)

Kuten toimivassa parisuhteessa, myös toimivassa vanhemmuudessa tyytyväisyyden taustalla on molempien vanhempien toiveiden, tarpeiden ja odotusten täyttyminen. Toiveet, tarpeet ja odotukset ovat yksilöllisiä, mutta niitä pidetään usein itsestäänselvyyksinä ja kaikille yhteisinä: kos-

ka tämä on tärkeää minulle, se on varmasti tärkeää myös sinulle. Tielle voi tulla yllätyksiä, ikäviäkin sellaisia, ellei vanhemmuudesta ja lastenkasvatuksesta ole puhuttu ja sovitettu etukäteen. Omia ajatuksia ei kannata pantata tai odottaa, että puoliso ymmärtää puhumattakin. On myös muistettava, etteivät parhaatkaan suunnitelmat aina toteudu ja että suunnitelmiin voi tehdä muutoksia tilanteen niin vaatiessa.

Asioista kannattaa keskustella etukäteen, mutta varautua myös siihen, että mielipiteet voivat puolin ja toisin muuttua, kun lapsi on oikeasti olemassa. Perheessämme ei silti ole koettu suurempia kriisejä, vaikka monet suunnitelmat ja sopimukset ovat menneet uusiksi. (Kaksikulttuurisen perheen äiti)

Vanhemmuus ja parisuhde toimivat parhaiten silloin, kun puoliset sitoutuvat niihin sekä sanoin että teoin ja ovat valmiit joustamaan ja tekemään kompromisseja. Vauvaperheen onnelliseen arkeen kuuluvat hetket pienokaisen kanssa, mutta myös aikuisten kahdenkeskinen aika on tärkeää. Sen ei tarvitse tarkoittaa kolmen ruokalajin illallista tai viikonloppumatkaa kylpylään, vaan esimerkiksi lyhyt päivittäinen kahvihetki puolison kanssa tai yhteinen kävelyretki vauvan nukkuessa vaunuissa voivat riittää mainiosti.

Perheessä on vauvan syntymän jälkeen isä ja äiti mutta myös mies ja nainen. Rakkauden säännöllinen osoittaminen puolisolle sanojen, konkreettisten tekojen ja vastuun jakamisen muodossa auttaa ylläpitämään niin toimivaa vanhemmuutta kuin onnellista parisuhdettakin.

KYSYMYKSIÄ KESKUSTELUN POHJAKSI

Millainen minun lapsuudenperheeni oli?

Millaisia vanhempia omat vanhempani olivat?

Millaisia perinteitä ja arvoja perheelläni oli ja mitä niistä haluan siirtää lapselleni?

Millainen vanhempi haluan olla?

Millainen vanhempi haluan puolisoni olevan?

Mikä minulle on tärkeää vanhemmuudessa?

Millaista tukea vanhemmuuteen haluaisin puolisoiltani?

Miten voimme viettää kahdenkeskistä aikaa puolisoni kanssa?

Miten voimme hoitaa parisuhdettamme?

Kaksikulttuurinen lapsi on enemmän kuin osiensa summa

Lapsen identiteetti ja yksilöllisyys alkavat kehittyä varhain, ja jo muutaman kuukauden ikäiset vauvat tunnistavat itsensä peilikuvasta. Lapsen peruskäsitys siitä, kuka hän on, muodostuu varhaislapsuuden aikana. Käsitukseen vaikuttavat lapsen kokemukset, persoonallisuus ja vanhempien kulttuuritaustat.

Matkassa minuuteen on monia vaiheita. Minuus eli identiteetti rakentuu varhaislapsuudessa, kouluiässä, murrosiässä ja vielä aikuisenakin. Vanhemmat voivat tukea lapsen matkaa sekä eheän ja myönteisen identiteetin kehittymistä monin eri tavoin. Myönteinen identiteetti tarkoittaa sitä, että lapsi on ylpeä itsestään ja taustastaan.

Kahden kulttuurin perheessä kasvava lapsi saa identiteettinsä rakennusaineiksi molempien vanhempiensa kulttuuritaustat, mutta jokaisessa lapsessa on myös paljon jotain täysin omaa. Perimä, geenit, ulkonäkö tai vanhempien toiveet lapsen suhteen eivät määritä kaksikulttuurisen lapsen identiteettiä, vaan hän on enemmän kuin osiensa summa.

Puhuessani itsestäni sanon yleensä olevani puoliksi äitini ja puoliksi isäni kulttuurista. Tosiasiassa en tietenkään ole 50%-50%. Jos janan

eri päissä ovat äitini ja isäni kulttuurit, niin olen elämäni aikana ollut vaihtelevasti eri kohdissa janalla. Sijaintini vaihtelee myös tilanteen mukaan. (Kaksi-kulttuurisen perheen aikuinen lapsi)

Lapsen identiteetti kehittyy vertailun kautta. Lapsi vertaa itseään vanhempiansa ja muihin lähellä oleviin ihmisiin, esimerkiksi sisaruksiin, isovanhempiin ja ystäviin. Vertailun kautta lapsi oppii samankaltaisuudesta ja erilaisuudesta sekä omasta identiteetistään. Myös se, kuinka muut suhtautuvat lapseen ja millaista palautetta lapsi muilta saa, vaikuttaa identiteetin kehittymiseen.

Identiteetin etsintävaiheeseen kuuluvat myös kokeilut. Lapsi kokeilee vaihtoehtoja ja kaksikulttuurisen identiteetinsä eri puolia – tilanteesta ja ikävaiheesta riippuen. Lapsi saattaa esimerkiksi samaistua välillä isänsä kulttuuriin ja välillä äitinsä kulttuuriin tai korostaa kulttuuri-identiteetinsä toista puolta ja vähätellä toista.

Varhaislapsuudessa kaksikulttuurinen identiteettini oli minulle niin itsestään selvä, etten osannut edes kyseenalaistaa sitä. Vähän koulun aloittamisen jälkeen tuli kausi, jolloin oli kamalaa poiketa kavereista millään lailla. Kirjoitin jopa nimeäni jonkin aikaa suomalaisemmin, etten olisi erottunut joukosta. Kavereiden vanhempien ja muiden aikuisten hyväntahtoinen ihmettely ja kysely aiheuttivat sen, etten mielelläni korostanut kaksikulttuurisuuttani. Ehkä en tuntenut tietäväni toisesta kotimaastani tarpeeksi tyydyttääkseni uteliaiden tiedonjanoa. Vaihe meni kuitenkin nopeasti ohi ja myöhemmin huomasin, kuinka kätevää oli pystyä vaihtamaan kulttuuri-identiteettiä tilanteen mukaan

esimerkiksi silloin, kun jokin toisessa kulttuurissa tuntui tyhmältä tai nololta. (Kaksikulttuurisen perheen aikuinen lapsi)

Lapsi vaistoa herkästi vanhempien erimielisyydet, ja vanhempien väliset ristiriidat hämmentävät lasta. Vanhempien pitää siksi pystyä sopimaan vanhemmuuteen ja lastenkasvatukseen liittyvistä kysymyksistä. Kysymyksistä kannattaa keskustella jo lasta suunniteltaessa ja viimeistään vauvaa odottaessa. Pariskunnan ei kannata lykätä puhumista tuonemmaksi, sillä on tärkeää että vanhemmuuteen valmistaututaan ennakolta.

Vanhempien kulttuurien tulisi näkyä lapsen elämässä luonnollisella ja positiivisella tavalla, eikä lapsen tulisi joutua valitsemaan kulttuurien välillä isänsä tai äitinsä pyynnöstä. Tärkeintä on, että vanhemmat tarjoavat myönteisiä kokemuksia omista kulttuureistaan. Kokemukset auttavat lasta ymmärtämään juuriaan ja antavat lapselle ylpeyden aiheita.

Kaksikulttuurisen perheen vanhempien tulee tukea lastaan myös käsittelemään erilaisuutta. Parhaan mallin vanhemmat antavat omissa asenteissaan ja käytöksessään. Omia ennakkoluulojaan on kyettävä käsittelemään rehellisesti ja erilaisuutta täytyy osata arvostaa ja kunnioittaa. Vanhempien tulee toimia reilusti ja oikeudenmukaisesti, sillä lapset kopioivat vanhempiensa antaman mallin niin hyvässä kuin pahassakin.

Vanhemmat voivat tukea lasta hyväksymällä ja normalisoimalla lapsen kokemukset ja kokeilut. Tämä onnistuu,

24

jos vanhemmat ovat läsnä ja valmiita kuuntelemaan lapsen ajatuksia ja tunteita. Tuen ja avun siivittämänä lapsesta kasvaa vahva ja itsenäinen persoona, joka on valmis tekemään omat ratkaisunsa ja valitsemaan oman tiensä.

Kaksikulttuuristen perheiden kolmas kulttuuri rikkoo perinteitä ja synnyttää uusia. Niin tekevät myös kaksikulttuuristen perheiden lapset, jotka toimivat aikuisena omalla tavallaan – täsmälleen niin kuin jokainen aikaisempi sukupolvi ennen heitä.

Sen vielä haluaisin sanoa, että kaksikulttuurisuus on hieno asia, eikä kaksikulttuurisen lapsen kasvattamisen erityispiirteitä tulisi ajatella ylimääräisenä haasteena. Kaksikulttuurisuudesta on lapselle hyötyä. Oman kokemuksen mukaan kaksikulttuurisista lapsista kasvaa ennako-luottomia ja ihmiset ihmisinä – ei kansalaisuuksina – kohtaavia aikuisia! (Kaksikulttuurisen perheen aikuinen lapsi)

KYSYMYKSIÄ KESKUSTELUN POHJAKSI

Millä tavalla sinun kulttuuritaustasi tulee näkymään lapsenne elämässä?

Entä puolisosi kulttuuri?

Mitä oman kulttuuritaustasi arvoja ja tapoja haluaisit välittää lapsellenne?

Entä puolisosi kulttuurin?

Miten voit huomioida puolisosi kulttuuria lapsen arjessa?

Muistele omaa lapsuuttasi: millainen suhde sinulla oli omiin vanhempiisi?

Millaisia asioita teitte yhdessä ja mitkä ovat parhaita muistoja lapsuudestasi?

Millainen vanhempi haluat olla lapsellenne?

Millaisia arvoja haluat välittää lapsellenne? Onko esimerkiksi uskonnolla merkitystä lapsen kasvatuksessa?

Kaksikielisyys on rikkaus

Kieli on tärkeä osa identiteettiä. Se pukee sanoiksi ajatukset ja tunteet, ja sen avulla rakentuu kuva ympäröivästä maailmasta ja omasta paikasta siinä. Kieli edustaa myös juuria ja jatkuvuutta, sillä kieli ja kulttuuri kulkevat käsi kädessä. Kahden kulttuurin perheessä lapsi elää kahden kulttuurin lisäksi myös kahden kielen keskellä. Vanhempien äidinkielet ovat parhaimmillaan luonnollisesti läsnä lapsen elämässä, ja vanhemmat antavat lapselle kaksikielisyiden lahjan.

Kieli on avain kulttuurien tuntemukseen sekä omien juurien ymmärtämiseen. Kaksikielisyys on rikkaus, jonka lapsi perii vanhemmiltaan. Se avaa lapselle ikkunan molempien vanhempien kulttuureihin ja tukee lapsen identiteettiä. Vanhempiensa kielten kautta lapsi yhdistyy vanhempien kulttuureihin ja oppii ymmärtämään vanhempiaan ja näiden kulttuurien ajattelu- ja toimintatapoja.

Kaksikielisyys luo parhaat edellytykset lapsen hyvälle ja läheiselle suhteelle molempiin vanhempiin sekä tukee lapsen tasapainoista ja kokonaisvaltaista kehitystä. Kaksikielinen lapsi osaa molempien vanhempiensa äidinkielet ja voi täten kommunikoida täysipainoisesti molempien vanhempiensa kanssa. Kummankaan vanhemman ei tarvitse käyttää vierasta kieltä lapsen kanssa puhuessa, eikä vuoro-

vaikutus lapsen kanssa häiriinny puutteellisen kielitaidon takia. Vierasta kieltä voi osata erinomaisesti, mutta koska äidinkieli on ihmisen tunteiden kieli, on sillä tärkeä kasvatuksellinen tehtävä. Kaksikielisyys antaa lapselle myös mahdollisuuden luoda läheiset suhteet molempiin isovanhempiinsa sekä muihin sukulaisiin ja ystäviin.

Kieli on niin suuri osa identiteettiä, että on varmasti erittäin tärkeää oppia kummankin vanhemman äidinkieli. Minä tunsin lapsena syyllisyyttä, koska en osannut tarpeeksi hyvin toisen vanhempani kieltä. Luulin sukulaisten ajattelevan, etten halunnut olla yhteydessä heihin, vaikka kyse olikin siitä, etten osannut. (Kaksikulttuurisen perheen aikuinen lapsi)

Päätös lapsen kaksikielisydestä syntyy usein helposti, mutta kaksikielisyys vaatii vanhemmilta pitkäjänteisyyttä ja kärsivällisyyttä. Vanhemmat ovat lapsen tärkeimmät opettajat ja avainasemassa kielen välittäjinä ja rikastajina. Jotta lapsen kielitaito kehittyy rikkaaksi ja monipuoliseksi, tarvitsee lapsi syyn molempien kielensä käyttöön ja runsaasti virikkeitä molempien vanhempiensa kielillä.

Kieleen tutustuminen kannattaa aloittaa mahdollisimman varhain sanoin, leikein, lauluin, saduin ja loruin. Jo raskauden aikaisella puheella voi olla merkitystä lapsen kielen kehittymiseen, ja vauvalle muodostuu käsitys kielestä paljon ennen kuin hän oppii puhumaan. Lapsi tutustuu kieleen hahmottamalla ensin äänenpainoja ja kielen rytmiä.

Seuraavaksi lapsi alkaa ymmärtää äännteitä ja sanoja sekä ottaa ensimmäisen askeleen puheen tiellä äänntelemällä ja jolketelemalla.

Vanhempien kannattaa tutustua tietoon lapsen kielen kehityksestä ja kaksikielisyydestä mielellään jo odotusaikana, mutta viimeistään vauvan synnyttyä. Tietoa voi käyttää pohjana keskustelulle oman lapsen kaksikielisyydestä ja sen merkityksestä perheelle. Vanhempien kannattaa samalla kartoittaa lapsen kielellinen ympäristö, jotta he voivat hyödyntää sen vahvuuksia. Kielellinen ympäristö tarkoittaa kaikkia niitä paikkoja ja tilanteita, joissa lapsella on mahdollisuus saada kosketus vanhempiensa kieliin.

Toivon, että vanhempani olisivat olleet tietoisempia siitä, että kaksikulttuuriseksi kasvaminen ei tapahdu itsestään ja että kaksikielisyyttä pitää aktiivisesti, sinnikkäästi ja johdonmukaisesti tukea. (Kaksikulttuurisen perheen aikuinen lapsi)

Paras ja yksinkertaisin tie lapsen kaksikielisyyteen on se, että kumpikin vanhempi puhuu lapselle vain omaa äidinkieltään. Monessa kahden kulttuurin perheessä vanhemmat käyttävät keskenään myös kolmatta kieltä, joka ei ole kummankaan äidinkieli. Se ei aiheuta sekaannusta lapselle, jos vanhemmat puhuvat lapselleen johdonmukaisesti vain omaa äidinkieltään.

Vanhempien oma kieli luo lapselle turvallisuuden tunteen, koska hän tietää, mitä kieltä kummankin vanhemman kanssa puhutaan. Epäjohdonmukainen kielenkäyttö ja kielien se-

koittaminen hämmentää lasta ja hidastaa kielen kehitystä.

Kielen kehityksessä on erilaisia vaiheita ja kausia. Lapsi voi esimerkiksi alkaa puhua toista kieltä aikaisemmin kuin toista tai sekoittaa keskenään kahden kielen sanoja. Tämä on luonnollista ja menee ohi nopeasti, jos vanhemmat eivät vaihda omaa kieltään lapselleen puhuessaan.

Suomessa asuvien kaksikielisten lasten suomen kieli kehittyy usein aikaisemmin kuin toinen kieli, sillä lapsi kuulee suomea niin kotona kuin sen ulkopuolellakin. Ensimmäisen kielen valikoitumiseen vaikuttaa myös se, kumpi vanhemmista viettää enemmän aikaa lapsen kanssa. Vanhempien kannattaa kiinnittää erityishuomiota siihen kieleen, jota lapsi kuulee arjessaan vähemmän. Vain siten voidaan taata molempien kielten tasavertainen kehitys.

Perheessämme keskusteltiin kaksikielisyydestä jo hyvissä ajoin, mutta käytännössä asiat eivät sitten olleetkaan aivan yksinkertaisia. Teimme todennäköisesti sen virheen, että pidimme asiaa itsestäänselvyytenä, emmekä pohtineet riittävästi perheemme tilannetta ja kielellistä ympäristöä. Puolisoni paineet opetella nopeasti suomen kieltä aiheuttivat sen, että hän alkoi puhua sitä kotona myös lapsellemme espanjan sijaan. Puolisoni koki tilanteen jossain vaiheessa lähestulkoon toivottomana, koska lapsemme on suomenkielisessä päiväkodissa ja kaikki hänen ystävänsä ja sukulaisensa puhuvat hänelle suomea. Puolisoni koki jäävänsä tilanteessa yksin. Opiskelu, työ ja pikkulapsiperheen arjen kiireet veivät voimavaramme lapsemme kaksikielisyyden tukemiselta. Onneksi koskaan ei ole liian myöhäistä aloittaa. Tajuttuamme tilanteemme olemme alkanut käyttää kieliä

30

johdonmukaisemmin, ja lapsemme käy nyt myös espanjankielisessä kerhossa, jossa hän tapaa muita espanjaa puhuvia lapsia. Lisäksi tuen puolisoani etsimällä hänelle mahdollisimman paljon espanjankielistä materiaalia, kuten kirjoja. Muutamassa viikossa 3,5 vuotiaan lapsemme kielen kehityksessä on jo tapahtunut suuria muutoksia parempaan. (Kaksikulttuurisen perheen äiti)

Päätimme vaimoni kanssa jo hyvissä ajoin ennen ensimmäistä lastamme, että minä puhun lapsillemme ranskaa ja vaimoni suomea. Silti nyt, kun lapsemme ovat 6 ja 8, he puhuvat suomea sujuvasti, mutta heidän ranskan kielen taitonsa ei ole niin hyvä. Tähän on syynä suomenkielinen ympäristö: suomalaiset ihmiset, suomenkielinen päiväkotit, suomalainen koulu jne. Yritämme kompensoida tätä vieraillemalla perheemme luona Ranskassa ja kutsumalla heitä kylään niin usein kuin mahdollista. Tämä on itse asiassa ollut todella tärkeää lapsille, koska näin heidän on täytynyt puhua ranskaa. Silloin lapsemme myös kokevat, että ranskan kieli on heille tarpeellinen. (Kaksikulttuurisen perheen isä)

Lasta kannattaa rohkaista, ohjata ja korjata käyttämään kieltä oikein, mutta lasta ei saa koskaan torua tai rangaista virheistä. Kaksikielisyyden täytyy olla lapselle hauskaa, ei ikävää tai pelottavaa. Kaksikielisyydestä kannattaa tehdä luonnollinen osa perheen elämää ja antaa lapselle useita syitä osata molempia kieliä. Lapsen motivoimisessa auttavat esimerkiksi erikieliset ystävät, lastenohjelmat ja -elokuvat sekä säännölliset vierailut toisen vanhemman kotimaahan.

Lapsen kaksikielisyyys vaatii työtä ja suunnitelmallisuut-

ta, mutta kaksikielisuuden mukanaan tuomat edut takaavat, että työ on reilusti kaiken vaivan arvoista. Kaksikielisuuden etuja ei voi tarpeeksi korostaa. Kaksikielisellä lapsella on mahdollisuus ilmaista itseään kahdella eri kielellä ja kommunikoida kaikkien perheenjäsenten ja sukulaisten kanssa. Kaksikielisyys tukee lapsen identiteettiä ja läheistä suhdetta molempiin vanhempiin. Kaksikielisyys luo hedelmällisen maaperän eri kulttuurien ymmärtämiselle, ja kaksikielisistä lapsista kasvaa luonnollisia kulttuuritulkkieja, kulttuurien välisen vuorovaikutuksen edistäjiä. Lapsen kaksikielisyys on tärkeä voimavara.

Käytännön vinkkejä lapsen kaksikielisyysden tukemiseen

- Lukekaa lapselle kirjoja omalla kielellänne. Katselkaa kuvia ja pukekaa arkitilanteet sanoiksi. Toistakaa sanoja usein ja puhukaa paljon!
- Kuunnelkaa musiikkia molemmilla kielillä ja laulakaa yhdessä.
- Pelatkaa erilaisia pelejä ja leikkikää. Pelejä ja leikkejä on helppo soveltaa mille kielelle tahansa.
- Ottakaa selvää, onko paikkakunnallanne kerhoja tai muuta toimintaa sillä kielellä, jota lapsi kuulee vähemmän.
- Tutustukaa muihin kaltaisiin perheisiin ja pyrkikää siihen, että lapsellanne olisi erikielisiä ystäviä. Kaksikielisyys näyttäytyy lapselle luonnollisena, kun ympärillä on muitakin kaksikielisiä lapsia ja eri kieltä puhuvia aikuisia, ja hän voi käyttää kieltä erilaisissa tilanteissa.
- Olkaa internetin kautta (esimerkiksi Google ja Skype) ja puhelimitse yhteydessä kaukana oleviin sukulaisiin ja ystäviin. Näin lapsen ymmärrys sukulaisuudesta ja ystävydestä kehittyy jo pienestä pitäen ja kieli monipuolistuu uusien kontaktien kautta.
- Pohtikaa kielellistä ympäristöänne: millaisia mahdollisuuksia lapsenne kielen kehityksen tukemiseen se tarjoaa?
- Vierailkaa sukulaisten luona ja kutsukaa heitä ja muita ystäväperheitä kylään. Järjestäkää perinteisiä juhlia.

- Katselkaa lapsen kanssa lastenohjelmia esimerkiksi satelliittikanavien kautta myös sillä kielellä, jota lapsi kuulee vähemmän.
- Kertokaa toiveistanne tukea lapsen kaksikielisyyttä sukulaisillenne, ystäville ja vaikkapa päiväkodin henkilökunnalle. He voivat siten ottaa tilanteen huomioon ja opetella esimerkiksi tervehtimään lasta vieraalla kielellä. Pienetkin asiat ovat lapselle tärkeitä.
- Tutustukaa lapsen kielen kehityksen eri vaiheisiin lukemalla aiheesta ja keskustelemalla toisten (kaksikielisten) perheiden kanssa.
- Olkaa ylpeitä omista kielistänne ja kulttuureistanne. Näin lapsikin oppii arvostamaan niitä.
- Kaksikielisyyys ei ole harvinaisuus maailmassa, ja kaikilla vanhemmilla on mahdollisuus kasvattaa lapsistaan kaksikielisiä: älä jätä tätä mahdollisuutta käyttämättä!

KYSYMYKSIÄ KESKUSTELUN POHJAKSI

Mieti omia käsityksiäsi kaksikielisyydestä. Mitä mahdollisuuksia tai haasteita tunnistat siinä oman perheesi näkökulmasta?

Tutustu listaan käytännön tavoista tukea kaksikielisyyttä. Mieti mitä voit toteuttaa helposti ja mikä vaatii ehkä enemmän ponnisteluja. Keksitkö muita keinoja tukea lapsesi kaksikielisyyttä?

Tutustu lapsen kielen kehityksen eri vaiheista kertovaan oppaaseen tai artikkeliin. Mieti miten voisit varautua eri kehitysvaiheisiin liittyviin haasteisiin etukäteen.

Keskustele puolisesi kanssa lapsenne kaksikielisyydestä. Mitä lapsenne kaksikielisyyys merkitsee teille vanhempina? Entä mitä se merkitsee lapsen näkökulmasta?

Lopuksi

”Rakkautta ja vanhemmuutta kahden kulttuurin perheessä” -vihkosen tarkoitus on herättää vanhempia ajattelemaan ja keskustelemaan, jotta he voisivat ymmärtää paremmin niin toisiaan kuin omia lähtökohtiaankin. Vihkosesta ei löydy valmista reseptiä perheen mallille, sillä jokainen perhe luo oman tapansa toimia. Perusaineksiin kuuluvat kuitenkin myönteiset teot ja sanat, kärsivällisyys, ymmärrys, anteeksi-anto, sitoutuminen ja rakkaus.

Vanhemmuus on elämänmittainen matka, jolla vanhemmat kohtaavat lukemattomia ilon ja onnen hetkiä sekä haasteita. Kaikki haasteet ovat voitettavissa silloin kun vanhemmat pystyvät toimimaan yhdessä ja puhumaan asioista avoimesti. Hyvä vanhemmuus koostuu arkipäivän yhdessäolosta, rakastamisesta, sitoutumisesta, luottamuksesta, turvallisuudesta ja vastuun jakamisesta.

Lisätietoa kaksikulttuurisia perheitä koskettavista teemoista löydät Duon nettisivuilta osoitteesta www.duoduo.fi. Nettisivuilta löytyy myös tietoa eri palveluista ja neuvontaa tarjoavista tahoista, lukuvinkkejä sekä tutkimus- ja tilastotietoa.

Familia ry
familiary.fi

Duo kahden kulttuurin perheille
duoduo.fi

OPPAAN TILAUKSET
Sähköpostitse info@familiary.fi

Opasta on saatavilla suomen, englannin,
espanjan, ranskan, venäjän ja thain kielellä.

Kahden kulttuurin perheellä tarkoitetaan perhettä, jonka puoliset ovat syntyneet eri maissa. Lisätietoa kahden kulttuurin kysymyksistä nettisivuiltamme osoitteessa duoduo.fi (suomeksi) ja en.duoduo.fi (in English).